

مسئولیت مدنی دکتر داروساز در داروخانه از منظر فقه و حقوق

علی بهرامی نژاد مغوء به^۱

فاطمه عرب احمدی^۲

چکیده:

شناخت مسئولیت مدنی در هر حرفه شخص را ملزم می نماید که همواره جانب احتیاط را لحاظ نموده و حقوق دیگران را محترم شمارد. این شناخت از یکسو در عمل باعث جبران خسارت به زیان دیده و از سوی دیگر با نقش بازدارندگی ، باعث ایجاد آرامش در جامعه می شود. مسئولیت مدنی در حقوق مدنی ایران به تبع فقه امامیه در دو باب اتلاف و تسبیب مورد بحث قرار گرفته است. البته می توان قاعده لاضرر را نیز به عنوان قاعده ی حاکمه در این موضوع قلمداد نمود. شناخت مسئولیت مدنی دکتر داروساز به عنوان بخش از نظام درمانی جامعه ضروری می باشد. این مقاله می کوشد با توجه به اهمیت مسئولیت مدنی دکتر داروساز در داروخانه، به واکاوی آن از منظر فقهی و حقوقی بپردازد. مسئولیتی که دربرگیرنده هرگونه نسخه پیچی در داروخانه و به طبع آن ارائه خدمات دارویی و مشاوره ای مطلوب به بیماران می شود ؛ توجه به این مهم علاوه بر اینکه پیشرفت وافزایش سطح کیفی و نقش داروسازان در نظام درمانی به همراه دارد ؛ موجب جلوگیری از زیان های وارده به بیماران و به طبع آن ارتقای سلامت جامعه می گردد.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، داروساز، اتلاف ، تسبیب

---

^۱- استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی ، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی

^۲- دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی ، واحد تهران مرکزی ،باشگاه پژوهشگران جوان arabahmadi@gmail.com

از منظر فقه و حقوق ، هیچکس حق ندارد سلامتی و زندگی دیگران را به خطر بیاندازد و می بایست در اعمال و رفتار خود جانب احتیاط را رعایت نموده و از مقررات شغلی خود عدول ننماید. بنابراین به محض اینکه حقی از بین رفت و زیانی وارد شد ، عامل زیان باید آن را جبران نماید. بطور کلی ارتباط بیماران با داروخانه به جهت تهیه دارو ها و لوازم بهداشتی - درمانی چون لنز، پروتز و ... مسئولیتی را بر عهده دکتر داروساز به عنوان مسئول فنی داروخانه می گذارد . اگرچه درباره ی مسئولیت مدنی پزشکان و پرستاران و همچنین اخلاق حرفه ای آنها مطالب و مقالات زیادی به چاپ رسیده است ، اما تاکنون بطور مشخص به مسئولیت مدنی داروسازان به عنوان بخشی از نظام درمان توجهی نگردیده است.

این نوشتار در چهار گفتار تهیه شده به نحوی که ، در گفتار نخست به ارائه تعاریف و مفاهیم مورد نیاز از جمله مسئولیت، مسئولیت مدنی ، تخلف انضباطی و ... در گفتار دوم و سوم به ترتیب به مبانی و هدف مسئولیت مدنی با نگاهی به نقش بازدارندگی در جامعه ، مسئولیت مدنی از دیدگاه فقهی و حقوقی با توجه به قواعدی چون اتلاف ، تسبیب و لاضرر می پردازد. مسئولیت مدنی داروساز که به مسئولیت حرفه ای و اخلاقی تقسیم می شود و بحث و بررسی پیرامون آن گفتار چهارم این مقاله را تشکیل می دهد.

۱- مفاهیم

۱-۱ مسئولیت

واژه مسئولیت در لغت به معنی ضمانت، ضمان، تعهد و مواخذه می باشد و مسوول که اسم مفعول آنست به معنای « کسی که فریضه ای بر ذمه دارد که اگر بر آن عمل نکند از او بازخواست شود» می باشد. (معین، ۱۳۸۶، ۱۴۶۶).

در اصطلاح حقوقی، مسئولیت عبارت است از تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری که به دیگری وارد کرده است؛ خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی یا ناشی از فعالیت او باشد. در فقه واژه ضمان در همین معنی به کار رفته و معنی آن هر نوع مسئولیت اعم از مسئولیت مالی و مسئولیت کیفری است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۲، ۶۴۲) مسئولیت مدنی دو قسم است: مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج از قرارداد قدر مشترک هر دو نوع مسئولیت، نقض تعهد و الزام است نهایت اینکه در نخستین، نقض تعهد قراردادی می شود و در دومین، نقض تعهد قانونی. در فقه مسئولیت خارج از قرارداد را ضمان قهری نامیده اند. (همان، ۶۴۳-۶۴۵)

برای تحقق مسئولیت مدنی قهری و صرف نظر از استثنای مصحح قانونی، اصولاً تحقق سه رکن ضروری است:

۱- فعل زیانبار ۲ - تحقق ضرر ۳- رابطه سببیت میان فعل زیانبار و حدوث ضرر.

۱-۲ مفهوم ضمان:

تعهد و التزام به مال است، از طرف کسی که برئ الذمه است، یعنی از طرف ضامن. ضمان، عقد لازم است و طرفین آن، یکی ضامن و دیگری مضمون له است. ضمان از احکام وضعی است و بنابر این اختصاص به بالغ و عاقل ندارد چنانکه در آن فرقی نیست بین علم و جهل و قصد و لاقصد. (فیض، ۱۳۹۱، ۳۴۵-۳۴۵)

۳-۱ ضمان قهری :

ضمانتی است که قهرا بر کسی لازم می شود بی آنکه عقدی در میان باشد. از جمله مواردی که موجب ضمان قهری می شود عبارت است از :

۱- اتلاف مال دیگری. من اتلف مال الغير فهوله ضامن

۲- سبب اتلاف شدن یا سبب نقص و عیب، در مال دیگری، شدن، هرگاه یکی سبب و دیگری مباشر باشد. هرکدام قویتر باشد ضامن است. (فیض، ۱۳۹۱، ۳۴۵-۳۴۶)

۴-۱ تخلف انضباطی:

نقض مقررات صنفی به وسیله یک نفر از افراد آن صنف مانند صنف قضات، و کلا، و ... . مراد اصطلاح جرم انضباطی - تقصیر انضباطی است. تخلف انضباطی مانند جرم جزائی صراحت و قاطعیت ندارد به همین جهت بی لیاقتی، عدم رعایت شئون صنفی نیز جرم تلقی می شود. کیفر تخلف انضباطی تناسب با شغل مرتکب تخلف دارد از قبیل توبیخ، تعلیق موقت، انفصال موقت یا دائم از شغل و .... (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۲، ۱۴۳)

۲- مبانی و هدف مسئولیت مدنی :

نوع نگرش نسبت به مبانی مسئولیت مدنی نقش بسزایی در تعیین ماهیت هدف و کارکرد آن دارد. مبانی مسئولیت مدنی به این پرسش پاسخ می دهد که چه نوع ملاحظات اخلاقی و فلسفی باعث می شود تا شخص از لحاظ مدنی در مقابل دیگری مسئول شناخته شود، درحالیکه در هدف مسئولیت مدنی بحث بر سر این است که این نوع مسئولیت در عمل چه نیازها و چه هدف هایی را برآورده می سازد. به اعتقاد گروهی، مسئولیت مدنی وسیله ای برای دستیابی به اهدافی که از نظر اجتماعی مستقلا قابل توجیه و مطلوب است و مسئولیت مدنی اعتبار خود را از آن کسب می کند نگریده می شود. این اهداف عمدتا عبارتند از : کارایی اقتصادی، جبران خسارت، توزیع عادلانه خطرها و هزینه ها در بین کل اعضای جامعه و بازداشتن افراد از در پیش گرفتن رفتار غیراجتماعی و زیانبار در آینده. (بادینی، ۱۳۸۳، ۵۷-۵۸)

در نظریه های مرسوم به مسئولیت مدنی به عنوان مجموعه ای از اصول و هنجارهای اخلاقی مسئولیت فردی، که در ارتباط با نحوه ی رفتار افراد با یکدیگر است نگریسته می شود و سعی بر آن است تا مسئولیت مدنی از طریق مفاهیم و ارزشهای اخلاقی مانند تقصیر، عدالت، حق، آزادی، برابری و قراردادهای اجتماعی توجیه شود. بنابراین مسئولیت در عمل هم خسارت زیان دیده را جبران می کند؛ هم وارد کننده زیان را به احتیاط بیشتر در آینده وامی دارد؛ هم عاملی برای مجازات و تنبیه وی بوده و هم بازدارندگی عام دارد و موجب ایجاد صلح و آرامش در جامعه می شود. در هر حال هر نوع زیانی قابل جبران نیست و بعضی از ضررها لازمه ی زندگی اجتماعی است. به گفته ی ژان پل سارتر "همیشه به هزینه دیگری زندگی می کنیم" پرداختن به حرفه ای خاص بدون ضرر زدن به کسی که از قبل، آن را پیشه خود ساخته است امکان ندارد، رانندگی بدون ایجاد خطر برای سایر شهروندان امکان پذیر نیست. طبابت کردن..... (همان، ۵۹-۶۰)

۱-۲ بازدارندگی خاص و عام مسئولیت مدنی

منظور از بازدارندگی خاص (فردی) نقشی است که مسئولیت مدنی می تواند در بازداشتن وارد کننده ی زیان از ورود مجدد خسارت داشته باشد. این قسم از بازدارندگی در مقابل بازدارندگی عام قرار دارد که به معنی پیشگیری در سطح جامعه و بازداشتن سایر افراد جامعه (علاوه بر وارد کننده ی زیان) از در پیش گرفتن رفتار زیانبار در آینده است. به نظر عده ای از حقوقدانان، پیشگیری از روی دادن حادثه و ورود زیان از جبران خسارت مهم تر است. باید از طریق کارکرد بازدارنده مسئولیت مدنی اشخاص را مکلف به "احتیاط" و "پیش بینی ورود ضرر" کرد. (بادینی، ۱۳۸۳، ۷۶)

در ارتباط با زیان های ناشی از حوادث اتفاقی و اشتباهات انسانی، ممکن است اثر بازدارندگی مسئولیت مدنی چندان قابل توجه نباشد زیرا در دنیای امروز در بیشتر موارد "حادثه" و "اشتباه" نتیجه ی گریز ناپذیر نقص انسان و استفاده از ماشین است و نمی توان از آن دوری کرد. در صورت نبودن مسئولیت مدنی مردم تنها منافع خود را در نظر می گیرند و خواسته های شخصی خود را به ایمنی دیگران ترجیح خواهند داد. ضمانت اجراهای

مسئولیت مدنی افراد را وا می‌دارد تا به منافع دیگران توجه کنند و همواره رفتاری را که از نظر اجتماعی مطلوب است در پیش گیرند. این امر در، دراز مدت میزان خسارت ناشی از آن را به میزان قابل توجهی کاهش خواهد داد. (همان، ۷۷-۷۸)

به عنوان نمونه داروی تالیدومید (Thalidomide) برای نخستین بار در دهه ۱۹۵۰ به عنوان آرامبخش در کشورهای اروپایی تولید شد. ابتدا گمان می‌رفت که دارویی بی‌خطر است و به همین دلیل برای زنان بارداری که از تهوع و بی‌خوابی رنج می‌بردند تجویز می‌گردید اما بعد معلوم شد که نوزادان متولد شده از زنانی که در سه ماهه اول بارداری از این دارو استفاده کرده اند دچار نقایص بدنی شدند. این امر منجر به طرح دعاوی زیادی علیه تولیدکنندگان داروی مزبور گردید. الزام تولیدکنندگان این دارو به پرداخت مبالغ هنگفت بابت جبران خسارت به نوزادان مبتلا به عوارض آن، تولیدکنندگان دارو را هرچه بیشتر نسبت به مسئولیت خود در قبال مصرف کنندگان تولیدشان آگاه نمود و حتی باعث تحولات وسیع قانونگذاری در زمینه مسئولیت ناشی شد. از این رو شرکت‌ها و موسسات و مشاغل برای جلوگیری از اقامه دعاوی مسئولیت مدنی، سعی می‌کنند تا کالا و خدمات خود را ایمن کنند.

۳- مسئولیت مدنی از دیدگاه فقهی - حقوقی

نظام مسئولیت مدنی در حقوق اسلام و ایران نوعی کثرت‌گرایی در هدف را پذیرفته باشد: از طرفی مقررات اتلاف و غصب، بیشتر در پی هدف جبران خسارت و حمایت از حقوق زیان‌دیده است. در تسبیب که ارتکاب تقصیر شرط مسئولیت است در کنار هدف جبران خسارت بازدارندگی نیز اهمیت دارد. (بادینی، ۱۳۸۳، ۱۰۴)

مسئولیت مدنی در حقوق مدنی ایران به تبع فقه امامیه در دو باب اتلاف و تسبیب مورد بحث قرار گرفته است. قانون مدنی مواد ۳۲۸ تا ۳۳۰ را به اتلاف و مواد ۳۳۱ تا ۳۳۵ را به تسبیب اختصاص داده است.

قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی بیان می دارد، هیچ قاعده کلی دال بر آنکه اثبات تقصیر شرط مسؤولیت ناشی از تسبیب باشد، وجود ندارد. ماده ۳۳۱ قانون مدنی بدون اشاره به تقصیر و خطا اعلام میدارد:

"هرکس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت آن را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهدهء نقص قیمت آن برآید."

در این ماده، صرف استناد تلف به مسبب موجب ضمان جبران خسارت معرفی شده است. به نظر می توان از این حکم قانونی نتیجه گرفت که حتی در مبحث تسبیب آنچه ملاک اصلی و شرط اساسی مسؤولیت است، استناد خسارت وارده به فعل شخص است و عنصر خطا به عنوان شرط اصلی مسؤولیت مطرح نمی باشد، ولی در مواد مختلف قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی، مسؤولیت ناشی از تسبیب موکول به اثبات تقصیر از ناحیهء مسبب شده و عدم تقصیر از موارد رفع مسؤولیت معرفی شده است. (بابایی، ۱۳۸۱، ۷۲)

قاعده اتلاف: به موجب این قاعده، تلف مال غیر موجب ضمان و مسؤولیت می شود و عامل زیان ملزم به جبران خسارت وارد به دیگران است. (عمید زنجانی، ۱۳۹۳، ۵۷-۵۸)

قاعده تسبیب: هر کس برای تلف مال غیر سبب سازی کند ضامن و مسؤل جبران خسارت وارد به دیگران است. فرق این قاعده با قاعده ی اتلاف در این است که در قاعده ی اتلاف عامل زیان به طور مستقیم و بدون واسطه موجب خسارت دیگری می شود. در حالی که در قاعده ی تسبیب، عامل زیان مسبب و محرک ایجاد خسارت است و به طور غیرمستقیم در ورود زیان دخالت دارد.

قاعده لاضرر: قاعده ی لاضرر یا قاعده نفی و رفع و ترمیم زیان را می توان حافظ و نگهبان نظام حقوقی اسلام در زمینه ی فعالیت های اقتصادی و اجتماعی دانست. (عمید زنجانی، ۱۳۹۳، ۱۰۸-۱۰۹)

۴- مبانی مسئولیت مدنی داروساز

مبنای مسئولیت مدنی دکتر داروساز ریشه در آموزشهایی دارد که برای ایفای نقش حرفه ای خود دیده اند . دانش آموخته های این رشته پس از گذراندن مهارت های علمی - عملی لازم وارد بازار کار شده و انتظارات از آنها بر مبنای همین تعالیم می باشد . با توجه به تعاریف دانشکده های داروسازی^۱ ؛ رشته دکتری عمومی داروسازی (Doctor of Pharmacy (Pharm.D) شاخه ای از علوم پزشکی است که به منظور رفع نیازهای خدمات دارویی جامعه در سازمان های مرتبط با دارو تأسیس شده است.

از دانش آموختگان این رشته انتظار می رود اطلاعات عمومی کافی در جنبه های مختلف علوم دارویی داشته و نیازهای جامعه را در این ارتباط حل نماید. این انتظارات می تواند به عنوان مبانی ایجاد مسئولیت مدنی آنها قلمداد گردد. اهداف کلی این رشته عبارتند از:

الف) برآوردن نیازهای عمومی آموزشی و پژوهشی برای فهم بهتر علم داروسازی و عوامل مرتبط با این علم

ب) آشنایی با پژوهش های علمی و عملی در حیطه علوم دارویی

ج) افزایش مهارت ها و آگاهی ها در خصوص مواردی چون :

- شناخت کامل خصوصیات داروهای موجود در فارماکوپه دارویی

- توانایی اداره داروخانه های عمومی و تخصصی و راهنمایی بیماران و مشاوره پزشکان در استفاده درست از داروها

- ساخت داروها و مواد آرایشی بهداشتی در حد داروخانه و صنعت

---

^۱ - مطالب این بخش از سایت دانشکده داروسازی دانشگاه های تهران، زنجان نقل شده است.

- کنترل کمی و کیفی داروها و مواد غذایی و آرایشی بهداشتی

- پیشگیری از سمیت و عوارض جانبی داروها و اطلاع رسانی داروها

- آشنایی با مراجع و رفرنس‌های داروسازی و علوم دارویی و ...

بنابراین نقش‌های دانش‌آموختگان این رشته عبارتند از: (۱) خدماتی (۲) مدیریتی (۳) مشاوره‌ای و آموزشی (۴) پژوهشی.

۴-۱ وظایف حرفه‌ای دانش‌آموختگان داروسازی در داروخانه

۴-۱-۱ نقش خدماتی

(۱) داروخانه شهری به عنوان مسئول که بر حسن اجرای امور نسخه پیچی و راهنمایی متقاضیان خدمات دارویی نظارت دارد، ارائه خدمات نمایند.

(۲) داروخانه بیمارستانی به عنوان مسئول فنی که بر حسن اجرای امور نسخه پیچی و تأمین داروهای بخش‌های مختلف بیمارستان و راهنمایی متقاضیان خدمات دارویی نظارت دارد، ارائه خدمت نمایند.

۴-۱-۲ نقش مشاوره‌ای و آموزشی

(۱) در داروخانه اعم از شهری و بیمارستانی در انتخاب و مصرف صحیح داروها به بیماران و پزشکان کمک نمایند

(۲) با ارائه اطلاعات صحیح به پزشک و بیمار باعث کاهش عوارض سمی و جانبی داروها گردند

۴-۱-۳ نقش مدیریتی

(۱) در سازمانها و مؤسسات دارویی (از جمله داروخانه) به عنوان مدیر فعالیت نمایند. (مسئول فنی)

۲) در کلیه امور مربوط به دارو اعم از ارتباط با کارخانه‌های داروسازی یا دیگر مراکز تولید دارو، و شبکه‌های بهداشتی در سطح اجرائی و نظارتی ارائه خدمات نمایند.

۴-۲ مسئولیت مدنی داروساز در داروخانه:

ماده اول قانون مسئولیت مدنی مقرر می‌دارد: «هرکس بدون مجوز قانونی، عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي و یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد».

از آنجائیکه دارو به عنوان یکی از مهمترین اجزای فرایند تشخیص، پیشگیری و درمان بیماری‌ها بکار می‌رود بنابراین خدمات ارائه شده داروئی نیز همواره جز لاینفک خدمات درمانی محسوب می‌شوند. براساس ماده ۲ قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و داروئی، امور فنی داروخانه‌ها باید بوسیله کسانی که بنام مسئول فنی معرفی شده اند انجام گیرد و بر اساس ماده ۱ همین قانون ایجاد هر نوع موسسه پزشکی نظیر داروخانه می‌بایست با اجازه و اخذ پروانه مخصوص از وزارت بهداشت و درمان باشد. برای هر داروخانه بعنوان یک موسسه پزشکی دو پروانه مجزای تاسیس و مسئولیت فنی صادر می‌گردد و وزارت بهداشت و درمان بعنوان مرجع تعریف کننده خدمات مکلف است به منظور ارائه خدمات صحیح پزشکی، دستورالعمل‌های لازم و ضوابط نظارت فنی را تدوین نماید. براین اساس و مطابق ماده واحده قانون چگونگی تعیین وظایف و صلاحیت شاغلان حرفه‌های پزشکی، آئین نامه‌ها و ضوابط و شرح وظایف موسسین و مسئولین فنی داروخانه‌ها تدوین گردیده است بطوریکه مطابق مواد ۲۵ و ۲۶ آئین نامه داروخانه‌ها، مسئولین فنی عهده دار وظایف حرفه‌ای و نظارتی می‌باشند بنابراین مسئولیت حرفه‌ای داروسازان ارائه کننده این خدمات تا جایی است که هرگونه تخلف و اشتباه که سلامت بیمار را به مخاطره اندازد می‌تواند مجازات قضائی در پی داشته باشد و از اینرو است که رابطه بین حق و تکلیف امری بدیهی و قانونی می‌باشد.

با توجه به تعریف مسئولیت مدنی که عبارتست از تعهد و الزام شخص به جبران زیان وارده به دیگری چه زیان واراده در اثر عمل خود شخص یا اشخاص وابسته به او یا ناشی از اشیاء و اموال تحت مالکیت یا تصرف او باشد. بر همین اساس داروسازان نیز به علت اشتباه در دادن داروهای فاسد یا سمی و یا اشتباه کردن در ترکیب داروها در مقابل بیماران، مسئولیت مدنی دارند. از این حیث نه تنها اعمال اشتباه آمیز داروساز بلکه خطا و اشتباه تهیه کنندگان دارو، که تحت نظر او کار می کنند، نیز موجب مسئولیت مدنی در مقابل اشخاص زیان دیده می شود. به همین دلیل در همه کشورهای دنیا به داروساز شاغل در داروخانه، داروساز مسئول یا Responsible pharmacist اطلاق می شود. (فاطمی، ۱۳۹۳، ۲۳۴۲۶۵۲، <http://www.mehrnews.com/print/>)

از مهمترین وظایف داروساز در داروخانه طبق مستندات سازمان بهداشت جهانی (WHO) می توان به اطمینان از تقلبی نبودن داروها و عرضه ی داروهای استاندارد، نگهداری و بسته بندی بهداشتی داروها و لوازم بهداشتی درمانی، ساختن داروی ترکیبی به روش علمی و در شرایط استاندارد، مشاوره با پزشک معالج در موارد تداخل دارویی، اطلاع رسانی و هرگونه هشدار و احتیاط در رابطه با مصرف دارو به بیمار، توضیح دستور مصرف دارو به بیمار و ... می توان اشاره نمود.

۳-۴ مسئولیت قانونی و اخلاقی مسئول فنی داروخانه

۱-۳-۴ وظایف مسئول فنی داروخانه :

مسئول فنی علاوه بر رعایت قوانین و مقررات موجود ملزم به رعایت ضوابط علمی و حرفه ای مربوطه می باشد. از اهم آن می توان به

۱- حضور فعال در داروخانه در ساعات تعیین شده طبق پروانه مسئول فنی داروخانه

۲- کنترل نسخ و ارائه داروهای تجویز شده طبق ضوابط و امضاء و ممهور نمودن آنها

۳- عرضه داروهای بدون نسخه مطابق فهرست و ضوابط اعلام شده از سوی وزارت و ارائه راهنمایی داروئی جهت استفاده از آنها

۴- اعمال نظارت بر شرایط نگهداری داروها، شکل ظاهری، کیفیت فیزیکی و تاریخ مصرف و نحوه تدارک و عرضه داروها و اعلام اشکالات مشاهده شده در داروها برابر الگوی تعیین شده از طرف اداره کل

۵- ساخت و ارائه داروهای ترکیبی طبق ضوابط با توجه به اصول علمی و فنی به نحوی که مانع سایر وظایف قانونی وی نگردد.

۶- جلوگیری از دخالت افراد غیر مجاز در امور فنی داروخانه

۷- نظارت بر اجرای Recall و انعکاس موارد بررسی جهت جمع آوری و عودت داروها طبق ضوابط

۴-۳-۲ مسئولیت اخلاق حرفه ای مسئول فنی داروخانه

همچنین در راستای تبیین حقوق بیمار در مؤسسات دارویی و ارتقای کیفیت خدمات و همچنین به منظور بهبود شاخصهای سلامت جامعه نقش داروساز در منشور حقوق بیمار در داروخانه بیان گردیده است می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- داروساز با توجه به سطح آگاهی بیمار و در صورتیکه از گروه پزشکی باشد اطلاعات اضافی ارائه می نماید.

۲- داروساز در مورد تداخل داروهای تجویز شده در نسخه با غذا، داروهای دیگر و پاسخهای آزمایشگاهی بیمار را راهنمایی می کند.

۳- داروساز توصیه های مصرف دارو در حالت بارداری یا شیردهی را در صورت لزوم به بیمار اعلام می نماید.

۴- داروساز بیمار را در صورت مصرف "دارویی همزمان با سایر داروها" (داروهای OTC^۱، ضدبارداری خوراکی و غیره) در صورت لزوم راهنمایی می کند.

۵- داروساز در صورتیکه بیمار دارای بیماری زمینه ای نیز هست، نحوه مصرف داروهای موجود در نسخه را به بیمار توصیه می نماید.

۶- داروساز صحت دوزاژ تجویزی را با توجه به شرایط بیمار (سن، وزن و غیره) بررسی و در صورت لزوم با پزشک معالج مشورت می نماید.

۷- داروساز عوارض جانبی مهم دارو را با توجه به برگه راهنمای بیمار (بروشور) با رعایت شرایط بیمار هشدار می دهد.

۴-۳-۳ بحث و بررسی:

با توجه به مباحث فوق بطور کلی می توان وظایف مسئول فنی (دکتر داروساز) در داروخانه را به شرح ذیل خلاصه نمود.

- تحویل داروی سالم و با اصالت و تجویزی به بیمار
- بررسی عدم تداخل دارویی، داروی تحویلی به بیمار
- ارائه دستور مصرف صحیح دارو به بیمار
- مشاوره و راهنمایی در مورد عوارض و توصیه های احتیاطی مصرف دارو به بیمار
- ترکیب و ارائه صحیح داروهای ساختنی به بیمار
- نظارت بر حسن اجرای فعالیت های افراد نسخه پیچ و پذیرفتن مسئولیت فنی اعمال آنها

۱- کلمه OTC مخفف over-the-counter است یعنی فروش دارو بدون نسخه که بدون تجویز و نسخه پزشک هم می شود از داروخانه ها تهیه نمود. این داروها عموماً برای تسکین درد و یا برطرف کردن علائم سرماخوردگی - آنفلوآنزا و حساسیت بکار میرود.

از منظر فقهی دکتر داروساز در صورت ایجاد ضرر ، بر طبق قاعده اتلاف ضامن می باشد . چنانچه تقصیر ایشان زمینه ساز ایجاد ضرر شود ، قاعده تسبیب اعمال می شود ؛ بطور کلی طبق قاعده لاضرر هرگونه ضرر و زیان در اسلام منع گردیده است ، وجود مسئولیت را برای وی بیشتر نمایان می گرداند. بنابراین نسخه پیچی، فروش دارو و مواد غیرقانونی و غیرمجاز و یا ترکیب مواد برای تهیه دارو توسط اشخاص غیرمتخصص، (مگر با راهنمای دکتر داروساز) از اعمال خلاف قانون و مقررات می باشند که در صورت ایجاد زیان ، مسئولیت جبران ضرر وارده بر عهده دکتر داروساز(مسئول فنی) مربوطه می شود. به عبارتی دیگر در این حالت طبق قاعده اتلاف ، اجتماع سبب و مباشر مطرح می گردد مسئول فنی(سبب) ، نسخه پیچ (مباشر) ، در نتیجه سبب اقوا از مباشر است و مسئولیت جبران خسارت ناشی از هر گونه نسخه پیچی با دکتر داروساز مربوطه می باشد. شایان ذکر است این مسئولیت شامل کالاهای موجود در داروخانه اعم از پروتز، لنز و ... نیز می گردد.

در حالتی دیگر چنانچه دکتر داروساز نسبت به دارویی که تجویز شده ؛ عوارض و تداخل دارویی آن را بداند ، موظف است با پزشک مربوطه مشاوره نماید و در غیر اینصورت ، چنانچه زبانی رخ دهد ، پزشک مربوطه و دکتر داروساز هر دو به دلیل اجتماع سبب و مباشر مقصر اعلام می شوند که هر یک نسبت به شرح وظایف خود ضامن می باشند. لازم به ذکر است در مورد عوارض جانبی دارو مسئولیتی متوجه آنها نیست.

از طرفی داروهایی که بطور رسمی از مبادی قانونی کشور توزیع می شوند ، اگر بعدها عوارض آن مشخص گردد مانند مثال داروی تالومید ، مسئولیتی متوجه داروساز نمی باشد ولی اگر داروی قاچاق و یا غیر مجاز در داروخانه توزیع گردد ؛ مسئولیت ناشی از ضرر و زیان نسبت به بیمار بر عهده ی مسئول فنی می باشد و علاوه بر مسئولیت مدنی ، می توان آن را از تخلفات انضباطی محسوب نمود.

نتیجه گیری

با توجه به مطالب فوق ، دکتر داروساز به عنوان مسئول فنی در داروخانه و ضامن جبران ضرر وارده به بیماران می باشد. بطور کلی مسئولیت مدنی آنها به دو دسته ی مسئولیت حرفه ای و اخلاقی تقسیم بندی می گردد. مسئولیت حرفه ای شامل مسئولیت ناشی از نسخه پیچی و فرآیند های مرتبط با تهیه ، توزیع و تحویل دارو به بیماران طبق مقررات و ضوابط بهداشتی و درمانی می شود. حضور در داروخانه ، توجه به اصالت داروها، توانایی در ترکیب داروها ، بررسی عوارض ، تداخل دارویی و دادن مشاوره به پزشکان و بیماران ، ارائه کالاهای بهداشتی و درمانی مانند انواع لنزها، پروتزها و ... از دیگر موارد مسئولیت آنها به شمار می آید. مسئولیت اخلاقی را می توان در راستای تبیین حقوق بیمار در مؤسسات دارویی و بهبود مولفه های کیفی ارائه خدمات مد نظر قرار داد. از طرفی شناخت مسئولیت مدنی دکتر داروساز در داروخانه می تواند به ارتقا سلامت جامعه از طریق جلوگیری از مصرف خودسرانه دارو نیز منتهی شود .

منابع و ماخذ :

منابع فقهی و حقوقی :

۱- بابایی، ایرج، بررسی عنصر خطا در حقوق مسئولیت مدنی ایران، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره هفت، پاییز و زمستان ۱۳۸۱

۲- بادینی، حسن، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، شماره ۶۶، زمستان ۱۳۸۳

۳- جعفری لنگرودی، محمد جواد، ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۲

۴- فاطمی، سیدعلی، حق فنی داروساز تضمین کننده رعایت حقوق بیمار در داروخانه، خبرگزاری مهر، ۱۳۹۳

<http://www.mehrnews.com/news/۲۳۴۲۶۵۲>

۵- فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ بیست و سوم، ۱۳۹۱

۶- عمید زنجانی، عباسعلی، قواعد فقه، بخش حقوق خصوصی، جلد یک، نشر سمت، چاپ پنجم، ۱۳۹۱

۷- معین، محمد، فرهنگ جیبی معین، انتشارات زرین، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۶

قوانین و آیین نامه ها:

آیین نامه تاسیس داروخانه معاونت غذا و دارو وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی

قانون مسئولیت مدنی